

WORLD POLITICS

Homepage: <https://interpolitics.guilan.ac.ir/>

Print Issn: 2383-0123

Online Issn: 2538-4899

Explaining the strategic competition between the Islamic Republic of Iran and Israel in Sudan

Seyed Ali Nejat *Corresponding Author*, PhD Candidate in Regional Studies, Middle East Specialization, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Iran. Email: naieniali@atu.ac.ir

Article Info

Article Type:

Reserch Article

Keywords:

Sudan,
Iran,
Israel,
Balance of Power

Article history:

Received 2025-7-13

Received in revised form

2025-9-26

Accepted 2025-10-7

Published Online

2025-10-24

ABSTRACT

Relations between the Islamic Republic of Iran and Sudan began in 1989 with Tehran's support for Omar al-Bashir, the President of Sudan, and over time, Sudan gradually became one of the key actors supporting the "Axis of Resistance." However, following the escalation of tensions between Iran and Saudi Arabia in 2016, Khartoum severed its diplomatic relations with Tehran due to alignment with Riyadh. After the Sudanese revolution and the fall of Omar al-Bashir, Khartoum signed a peace agreement with Tel Aviv in 2020, ending five decades of hostility and tension. However, with the outbreak of the 2023 civil war in Sudan between the army and the Rapid Support Forces (RSF), the process of normalizing relations with Israel was suspended, while at the same time, Iran and Sudan resumed diplomatic relations after an eight-year hiatus. During Sudan's third civil war, Tehran has supported the Sudanese government and army under the leadership of Abdel Fattah al-Burhan, whereas Tel Aviv has backed the RSF led by Mohamed Hamdan Dagalo (Hemedti). This study, adopting a descriptive-analytical approach and relying on both library and electronic sources, seeks to answer the key question: What is the nature of the strategic competition between Iran and Israel in Sudan? To address this question, the author applies the theory of balance of power to test the hypothesis that the competition between Iran and Israel in Sudan, as a strategically significant arena in the Middle East and North Africa, is influenced by the geopolitical, geostrategic, security, and economic considerations of both actors...

Cite this Article: Nejat, S. A. (2025). Explaining the strategic competition between the Islamic Republic of Iran and Israel in Sudan. *World Politics*, 14(3), 141-165.

doi: 10.22124/wp.2025.30004.3493

© Author(s)

Publisher: University of Guilan

DOI: 10.22124/wp.2025.30004.3493

1. Introduction

The Islamic Republic of Iran-Sudan relationships commenced as of 1989 upon Tehran's supporting President Omar al-Bashir, turning Sudan to a supporter of the Axis of Resistance. In the aftermath of the escalation of tensions between Iran and Saudi Arabia in 2016, however, Khartoum opted for cutting off all its diplomatic ties with Tehran as a sign of solidarity with Riyadh. With the Sudanese revolution and the overthrow of Omar al-Bashir, Khartoum signed a peace contract with Tel Aviv in 2020, after five consecutive decades of hostility. Upon Sudan's plunging into a civil war with the Rapid Support Forces (RSF) in 2023, the normalization movement with Israel came to a standstill, while simultaneously Iran and Sudan took to resume diplomatic relations after eight years of halted ties. During the third civil war in Sudan, Tehran expressed support for the Sudanese Armed Forces (SAF), led by General Abdel Fattah al-Burhan, while Israel decided to support the RSF commanded by Mohammed Hamdan Dagalo. The present library research applies a descriptive/explanatory approach and uses relevant electronic sources to find the answer to a critical question: What is the nature of the competition between Iran and Israel in the case of Sudan?

2. Methodology

The current article follows an explanatory/analytic approach whereby the researcher tries to describe the causal relations among the research variables based on the review of relevant literature. The data collection method is founded on the fundamentals of library research.

3. Theoretical Framework

The author employs the Balance of Power theory to test the hypothesis expressing that the competition between Iran and Israel regarding Sudan is an important strategic development in the Middle East and North Africa (MENA) region, influenced by geopolitical, geostrategic, security, and economic considerations adopted by both actors.

To analyze the nature of the strategic competition between Iran and Israel in Sudan, the Balance of Power theory may be applied, pointing to the ever-growing effort by a country to increase its power when engaging in a race of armaments or a competition for territory acquisition, with the purpose of fending off security threats and protecting itself against another nation via matching powers. The basis of the Balance of Power theory may be explained as follows: It is the case of a large number of nations with various degrees of power, each aiming at raising its own power as appropriate. As a result of the concerted efforts of such nations to establish a comprehensive system of balance, the balance of power mechanism is formed. Consequently, different nations join forces to prevent the increase of power for one nation or a group of nations, which could otherwise empower them to devour others. Meanwhile, governments try to employ certain reasonable instruments at hand including domestic efforts to raise economic potentials, increase military power, and

develop smart strategies on the one hand, as well as external efforts to strengthen and expand unity or weaken and annihilate countering forces on the other.

4. Results and Discussion

The research findings indicate that the competition/conflict between Iran and Israel regarding Sudan is multifaceted, surrounding geopolitical, security-related, military, and economic dimensions. In terms of geopolitical trends, Sudan neighbors important countries in northern and eastern Africa and enjoys a special strategic position as it borders the Red Sea. This makes Sudan an opening door to the continent of Africa and the Arab world. Iran sees Sudan as a bridge to expand relations with the African countries and to gain access to Sudan's natural resources, while Israel aims to use Sudan to highlight its presence in North Africa and to watch over the critical pathways in the Red Sea. The security dimension of the said competition is concerned with influencing the transfer of arms and ammunition as well as countering threats. Iran considers Sudan as a hub for supporting the militant groups in the region like Hamas, whereas Israel tries to expand security ties with Khartoum to limit Iran's intervention and end arms transfer. The existence of a military competition between Iran and Israel during the Sudan's civil war is out of the question; Iran supports the Sudanese Armed Forces, while Israel is a supporter of the Rapid Support Forces. Israel aims to strengthen presence in Sudan through sending guns and drones and submitting military information to control strategic marine pathways. Economically speaking, Sudan absorbs both actors by its vast natural resources and arable agricultural lands. Israel intends to invest in Sudan's agriculture sector as well as mines and technology. This is against the backdrop of Iran's look on Sudan as a strategic trading partner and a provider of economic requirements under sanctions. To sum up, the Iran-Israel competition in Sudan is a combination of efforts to exert geopolitical influence, protect regional security, support conflicting forces through transferring arms, and realize economic achievements, each concept playing a pivotal role in the formation of the balance of power in the region.

5. Conclusion

The third Sudanese civil war, started as of April 2023, has turned into a new platform for the Iran-Israel competition. Both actors are trying to change the balance of power in favor of their allies to accomplish geopolitical targets and benefits. Iran is uplifting its influence in Sudan through diplomatic support and shipment of arms and detection drones to the SAF. Israel, on the other hand, provides information and sends ammunition to the RSF closely connected to Mossad, with the aim of reducing Iran's influence and fulfilling its benefits. All in all, the intervention in Sudan's civil war on the part of both actors could lead to a change in the balance of power in the region. In case the Sudanese Armed Forces win the civil war, Iran's position will be increasingly strengthened and Tehran's access to Sudan's industries and mines will surge. Iran is hopeful that the victory of the Sudanese Armed Forces will facilitate

the building of relations with Khartoum, which will, in turn, distort Khartoum-Tel Aviv relations and prevent the influence of regional rivals. Moreover, the ultimate victory of the Rapid Support Forces, headed by General Hemedti, in the Sudanese civil war could, to a large extent, guarantee Israel's geopolitical, security, political, and economic benefits. The expansion of relations between Israel and Sudan and the resulted influence of the former in the latter will bring significant advantages for Tel Aviv. Upon making Sudan one of its allies and by keeping Sudan away from Iran and the Axis of Resistance, Israel may achieve the expansion of its influence in Africa and make that of Iran in Sudan and the continent of Africa fade away.

سیاست جهانی

شاپا چاپی: ۲۳۸۳-۰۱۲۳
 شاپا الکترونیکی: ۲۵۳۸-۴۸۹۹

Homepage: <https://interpolitics.guilan.ac.ir/>

تبیین رقابت استراتژیک جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل در سودان

سید علی نجات نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری مطالعات منطقه‌ای، گرایش خاورمیانه، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، ایران. رایانامه: sa.nejat@ut.ac.ir

در باره مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی کلیدواژه‌ها: سودان، ایران، اسرائیل، موازنه قدرت. تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۴/۲۲ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۷/۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۸/۱۶ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۹/۳	روابط جمهوری اسلامی ایران و سودان از سال ۱۹۸۹ با حمایت تهران از عمر البشیر، رئیس جمهور سودان آغاز شد و این کشور به تدریج به یکی از بازیگران حامی محور مقاومت تبدیل گردید. لکن پس از تشدید تنش‌ها میان جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی در سال ۲۰۱۶، خارطوم به دلیل همسویی با ریاض روابط دیپلماتیک خود را با تهران قطع کرد. پس از انقلاب سودان و سقوط عمر البشیر، خارطوم در سال ۲۰۲۰، پس از پنج دهه خصومت و تنش، با تل‌آویو قرارداد صلح امضا کرد. اما با آغاز جنگ داخلی سودان در سال ۲۰۲۳ میان ارتش و نیروهای پشتیبانی سریع، روند عادی‌سازی روابط با اسرائیل متوقف شد و هم‌زمان، ایران و سودان پس از هشت سال روابط دیپلماتیک خود را از سر گرفتند. در جریان جنگ داخلی سوم سودان، تهران از دولت و ارتش سودان به رهبری عبدالفتاح البرهان حمایت می‌کند، در حالی که تل‌آویو از نیروهای پشتیبانی سریع به فرماندهی محمد حمدان دقلو (حمیدتی) پشتیبانی به عمل می‌آورد. پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی - تبیینی و با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای و الکترونیکی به دنبال پاسخ به این پرسش کلیدی است که ماهیت رقابت جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل در سودان چگونه است؟ در پاسخ به این پرسش، نویسنده با کاربر بست نظریه موازنه قدرت، این فرضیه را مورد آزمون قرار می‌دهد که رقابت جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل در سودان به عنوان یک عرصه مهم استراتژیک در خاورمیانه و شمال آفریقا متأثر از ملاحظات ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک، امنیتی و اقتصادی هر دو بازیگر است.

استناد به این مقاله: نجات، سیدعلی. (۱۴۰۴). تبیین رقابت استراتژیک جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل در سودان. سیاست جهانی، ۱۴(۳)، ۱۴۱-۱۶۵.

doi: 10.22124/wp.2025.30004.3493

© نویسنده (گان)

ناشر: دانشگاه گیلان

سودان به دلیل دسترسی به دریای سرخ و مجاورت با کشورهای مهمی مانند مصر، اریتره، اتیوپی و منطقه شاخ آفریقا، از اهمیت ژئوپلیتیکی و استراتژیک بالایی برخوردار است. تا سال ۲۰۱۴، این کشور علاوه بر روابط گسترده با جمهوری اسلامی ایران، یکی از بازیگران برجسته حامی محور مقاومت و از سرسخت‌ترین دشمنان اسرائیل به شمار می‌رفت. در این دوره، حمایت از گروه‌های مقاومت فلسطین در برابر تل‌آویو یکی از اصول اساسی سیاست خارجی سودان بود. خارطوم نه تنها در عرصه‌های سیاسی و دیپلماتیک از این گروه‌ها حمایت می‌کرد، بلکه کمک‌های مالی و دفاعی خود را نیز به حداکثر می‌رساند. به همین دلیل، خصومت میان تل‌آویو و خارطوم در دهه‌های گذشته بسیار عمیق بود. مقامات اسرائیلی حتی به نیروهای سودان جنوبی آموزش نظامی و تجهیزاتی ارائه دادند و نقش مهمی در استقلال سودان جنوبی ایفا کردند. همچنین، جنگنده‌های اسرائیل بارها به صنایع نظامی سودان، از جمله کارخانه تسلیحات یرموک در جنوب خارطوم حمله کردند.

با این حال، استراتژی حمایت‌جویانه سودان از محور مقاومت تحت تأثیر بحران دارفور، مشکلات اقتصادی، تلاش برای کاهش اتهامات حمایت از تروریسم و فشارهای سیاسی و اقتصادی اسرائیل، کشورهای عربی و ایالات متحده تغییر یافت. سودان تا سال ۲۰۱۴ در زمره کشورهای نزدیک به محور مقاومت بود، اما تحت فشار اسرائیل و عربستان سعودی و برای جلب حمایت مالی کشورهای عربی، این کشور از ائتلاف مقاومت فاصله گرفت. در ژانویه ۲۰۱۶، خارطوم روابط دیپلماتیک خود را با ایران قطع و به سمت محور محافظه‌کار عربی، به‌ویژه عربستان سعودی و امارات متحده عربی، متمایل شد. سیاستمداران سودانی پس از خروج از محور مقاومت مجبور به اصلاحات مهم در سیاست خارجی شدند، از جمله کاهش حمایت از گروه‌های مقاومت فلسطین و نزدیکی به اسرائیل برای کاهش تنش با آمریکا و کشورهای عربی. عمر البشیر، رئیس‌جمهور وقت سودان، اعلام کرد که خارج از چارچوب تصمیمات اتحادیه عرب در روند صلح خاورمیانه و مسئله فلسطین عمل نخواهند کرد. ابراهیم غندور، وزیر خارجه وقت، نیز در ژانویه ۲۰۱۶ بیان کرد که عادی‌سازی روابط با اسرائیل در ازای لغو تحریم‌های اقتصادی توسط ایالات متحده امکان‌پذیر است. بنابراین سودان که پس از جنگ شش روزه ۱۹۶۷ در کنفرانس سران عرب در خارطوم، «نه»‌های سه‌گانه مشهور شامل «نه به شناسایی، نه به مذاکره و نه به صلح» با اسرائیل را مطرح کرده بود، پنجمین کشور جهان عرب شد که اسرائیل را به رسمیت شناخت. اگرچه سودان در سال‌های پایانی حکومت عمر البشیر در جهت عادی‌سازی روابط با اسرائیل گام

برداشت، اما پس از سرنگونی دولت البشیر در جریان اعتراضات مردمی، دولت موقت سودان با چراغ سبز و تشویق کشورهای عضو محور محافظه‌کار و با هدف لغو تحریم‌های اقتصادی علیه این کشور، روند عادی سازی روابط با اسرائیل را تسریع بخشید. در اوایل سال ۲۰۲۰، عبدالفتاح البرهان، رئیس شورای انتقالی سودان، با بنیامین نتانیاهو، نخست‌وزیر اسرائیل در اوگاندا دیدار کرد. دو روز پس از این نشست، خارطوم اعلام کرد که با پرواز هواپیماهای اسرائیلی بر فراز خاک این کشور موافقت کرده است. مقامات سودانی و اسرائیل نیز از سال ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۳ جلسات متعددی را برگزار کردند. پس از کودتای ۲۰۲۱ سودان، هیئتی شامل اعضای بلندپایه سرویس اطلاعاتی موساد در یک سفر مخفیانه به خارطوم سفر کرد. متعاقباً یک هیئت نظامی سودانی شامل فرماندهان عالی رتبه نیروهای مسلح و دستگاه اطلاعات نظامی به دعوت رسمی مقامات اسرائیلی برای بررسی روابط و همکاری‌های دوجانبه در زمینه‌های امنیتی - نظامی به تل‌آویو سفر کردند. الی کوهن وزیر امور خارجه اسرائیل نیز در فوریه ۲۰۲۳ به خارطوم سفر کرد که نقطه عطف جدیدی در برقراری روابط رسمی بین سودان و اسرائیل بود. همچنین در سپتامبر ۲۰۲۴ بنیامین نتانیاهو، نخست‌وزیر اسرائیل، در مجمع عمومی سازمان ملل متحد با نمایش دو نقشه، غوغایی در میان مردم سودان به پا کرد. در یک نقشه، ایران و متحدانش با رنگ سیاه با عنوان «شر و نفرت»^۱ و در نقشه دیگر، چهار کشور مصر، عربستان، امارات و سودان تحت عنوان «برکت و نعمت» و متحدان اسرائیل مشخص شده بودند. با این حال، با وقوع جنگ داخلی در سودان بین ارتش و نیروهای پشتیبانی سریع در سال ۲۰۲۳، از یک سو روند عادی سازی روابط بین اسرائیل و سودان متوقف شد و از سوی دیگر، ایران و سودان پس از هشت سال روابط دیپلماتیک خود را از سر گرفتند.

تهران در جنگ داخلی سودان از ارتش سودان به فرماندهی عبدالفتاح البرهان حمایت می‌کند و تل‌آویو از نیروهای پشتیبانی سریع به رهبری ژنرال محمد حمدان دقلو معروف به حمیدتی حمایت می‌کند. پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای به دنبال تبیین ماهیت رقابت جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل در سودان است. فرضیه پژوهش نیز بر این اساس استوار است که رقابت جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل در سودان بیش از آنکه صرفاً جنبه ایدئولوژیک داشته باشد، ناشی از ملاحظات ژئوپلیتیک (موقعیت جغرافیایی سودان در دریای سرخ و همجواری با شاخ آفریقا)، ژئواستراتژیک (کنترل مسیرهای تجاری و دریایی و نزدیکی به مراکز بحران در آفریقا و خاورمیانه)،

امنیتی (مقابله با نفوذ رقیب در مرزهای پیرامونی و جلوگیری از استقرار پایگاه‌های نظامی) و اقتصادی (دسترسی به منابع طبیعی و بازارهای آفریقا) است. بر این اساس، می‌توان انتظار داشت که هر تحول سیاسی - امنیتی در سودان به طور مستقیم بر الگوهای تعامل و تقابل ایران و اسرائیل در این کشور تأثیر بگذارد.

۱. پیشینه پژوهش

در طول دهه گذشته، مطالعات متعددی در قالب کتاب و مقاله پژوهشی در مورد رقابت قدرت‌های منطقه‌ای در قاره آفریقا منتشر شده است. همچنین مقالات علمی متعددی در زمینه‌های مختلف روابط بین‌الملل و سیاست خارجی در مورد روابط اسرائیل و سودان و روابط ایران و سودان منتشر شده‌اند. این مطالعات را می‌توان به چند بخش تقسیم کرد. اول، مطالعاتی که به روابط اسرائیل و سودان و نقش اسرائیل در جدایی سودان جنوبی پرداخته‌اند. دوم، تحقیقاتی که بر مطالعه روابط ایران و سودان متمرکز هستند. سوم، پژوهش‌هایی که بر ماهیت رقابت منطقه‌ای بین ایران و اسرائیل تمرکز دارند. در ادامه به مهم‌ترین مقالاتی که بیشترین قرابت با پژوهش پیش‌رو را دارند اشاره می‌شود.

ضاری الحمدانی در مقاله خود با عنوان «راهبرد اسرائیل در قبال تجزیه سودان» استدلال می‌کند که نقش اسرائیل در ارائه اشکال مختلف حمایت از شبه نظامیان در سودان جنوبی که به جدایی منطقه جنوبی و اعلام دولت سودان جنوبی در سال ۲۰۱۱ منجر شد تصادفی نبوده، بلکه از طریق یک برنامه‌ریزی استراتژیک و هدفمند برای تجزیه سودان صورت گرفته است که مهم‌ترین هدف آن تضعیف امنیت ملی کشورهای عربی به طور کلی و امنیت ملی مصر به طور خاص صورت گرفته است (Al-Hamadani, 2023:221).

سعید الصباغ در مقاله‌ای با عنوان «سیاست ایران در قبال شاخ آفریقا و شرق آفریقا» این فرضیه را مطرح می‌کند که قاره آفریقا به‌عنوان بزرگ‌ترین، پویاترین و تأثیرگذارترین قاره می‌تواند به منطقه نفوذ ایران تبدیل شود، به‌ویژه که به عمق استراتژیک ایران در منطقه غرب آسیا مربوط می‌شود. از این‌رو ایران به آفریقا به عنوان قاره فرصت‌ها می‌نگرد که از طریق آن می‌تواند به اهداف استراتژیک خود دست پیدا کند (Al-Sabagh, 2024:231). بنفشه کی‌نوش در پژوهش خود با عنوان «سیاست انقلابی ایران در قاره آفریقا» معتقد است طی سال‌های گذشته برخی از کشورهای آفریقایی برای غلبه بر چالش‌ها و بحران‌های خود به سراغ ایران رفته‌اند. اما گسترش روابط ایران با کشورهای آفریقایی باعث نگرانی کشورهای غربی، عربی و اسرائیل شده است. به همین جهت این بازیگران با اتخاذ راهبردهای اطلاعاتی - امنیتی،

سیاسی و اقتصادی توانسته‌اند نفوذ رو به گسترش جمهوری اسلامی ایران در قاره آفریقا را مهار کنند (Keynoosh, 2021:10). نورا ماهر در مقاله‌ای تحت عنوان «موازنه بازدارندگی: روابط ایران و اسرائیل در خاورمیانه کشمکش پرور» این فرضیه را مطرح می‌کند که پیشرفت هسته‌ای و نفوذ منطقه‌ای ایران نگرانی‌های امنیتی اسرائیل را افزایش داده است. بنابراین کنش‌ها و اقدامات سیاسی، نظامی و امنیتی اسرائیل و ایران در منطقه خاورمیانه با محوریت بازدارندگی بوده است (Maher, 2020: 245).

دنی سترینوویچ در مقاله‌ای با عنوان «ایران در قاره آفریقا» که در مرکز مطالعات امنیت ملی اسرائیل منتشر شده، می‌نویسد: در حالی که توجه اسرائیل عمدتاً بر کمک‌های ایران به متحدان منطقه‌ای آن متمرکز است، تهران به گسترش فعالیت‌های خود در سراسر قاره آفریقا ادامه می‌دهد که تهدیدهای سیاسی علیه امنیت و منافع اقتصادی اسرائیل در این قاره را افزایش می‌دهد. لذا اسرائیل باید راهبردی تدوین کند که ایران را از دستیابی به اهدافش در آفریقا باز دارد (Citrinowicz, 2024).

پیرامون نوآوری و اهمیت پژوهش پیش‌رو در مقایسه با آثار موجود می‌توان گفت که به رغم نگرارش آثار متعدد، هیچ یک از پژوهش‌های منتشر شده بر موضوع مقاله متمرکز نشده است. در واقع تحقیقات مرتبط با موضوع مقاله تنها در قالب یادداشت‌های تحلیلی در مراکز مطالعاتی و اندیشکده‌ها منتشر شده‌اند که عمدتاً به پیامدهای عادی سازی روابط برای خارطوم و تل‌آویو می‌پردازد. بنابراین می‌توان گفت که پژوهش حاضر با بررسی رقابت راهبردی جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل در سودان با کاربست موازنه قدرت، پژوهشی جدید و بدیع است.

۲. چارچوب نظری

مهم‌ترین کارکرد نظریه‌های روابط بین‌الملل تبیین و توضیح رویدادهای جهانی و پیش‌بینی آینده آن است. در این میان، یک رویداد ممکن است به طور همزمان بر اساس چندین نظریه قابل تبیین باشد. برای تبیین اقدامات و راهبرد اسرائیل برای عادی‌سازی روابط با سودان و تحلیل ماهیت رقابت استراتژیک جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل در سودان می‌توان از تئوری «موازنه قدرت» استفاده کرد. این نظریه در روابط بین‌الملل بیان می‌کند که کشورها به‌طور مداوم سعی می‌کنند قدرت خود را نسبت به دیگران حفظ یا افزایش دهند تا از تهدیدات امنیتی جلوگیری کنند. در رقابت ایران و اسرائیل در سودان، هر دو بازیگر تلاش می‌کنند نفوذ خود را در سودان و در قاره آفریقا افزایش دهند و به نوعی موازنه قدرت را به نفع خود تغییر دهند.

موازنه قدرت همواره از دغدغه‌های اصلی نظریه‌پردازان روابط بین‌الملل بوده است. در ادبیات کلاسیک این حوزه، موضوعاتی همچون منازعه، جنگ، همکاری و ائتلاف، همگی بر مبنای جلوه‌هایی از موازنه قدرت شکل گرفته و قابل تبیین هستند. نظریه موازنه قدرت در روابط بین‌الملل بر این فرض استوار است که دولت‌ها بازیگران اصلی و عقلانی در نظام بین‌الملل هستند و هدف اصلی آن‌ها حفظ بقا و امنیت خود است. در این چارچوب، نظام بین‌الملل به صورت آنارشیک عمل می‌کند، به این معنا که هیچ مرجع عالی یا حکومت جهانی وجود ندارد که قدرت یا امنیت دولت‌ها را تضمین کند. این شرایط آنارشی باعث می‌شود که هر دولت برای تأمین امنیت خود به توان نظامی داخلی و ایجاد اتحادهای خارجی متکی باشد و در صدد ایجاد توازن قوا برای جلوگیری از تسلط دولت‌های دیگر باشد (Waltz, 1979: 91).

اصول بنیادی نظریه موازنه قدرت بدین صورت قابل توضیح است: تعداد زیادی از ملل را که میزان قدرت‌شان با یکدیگر متفاوت است را در نظر می‌گیریم که هر کدام از آنها می‌کوشد قدرت خود را به میزان مناسب و مقدور افزایش دهند. در نتیجه تلاش و کوششی که برای ایجاد سیستم کامل موازنه به کار می‌بندند، نظام موازنه قدرت شکل می‌گیرد. بدین معنی که ملل مختلف حتی با یکدیگر متحد می‌شوند به طوری که هیچ ملتی به تنهایی یا گروهی از ملل به طور دسته جمعی به آن اندازه قوی نشوند که بتوانند سایرین را ببلعند. دولت‌ها همچنین سعی می‌کنند به روش‌های کم‌ویش معقول ابزارهای موجود را بکارگیرند که به دو گروه دسته‌بندی می‌شوند: کوشش‌های داخلی نظیر حرکت‌هایی برای افزایش توان اقتصادی، افزایش قدرت نظامی، پیشبرد راهبردهای هوشمندانه و کوشش‌های خارجی نظیر حرکت‌هایی برای تقویت و گسترش اتحادهای خود یا تضعیف یا نابودی اتحادهای مقابل (Emerson, 2002: 125). هانس جی مورگنتا، توازن قوا را به مناطق کوچک‌تر و عینی‌تر می‌کشانند. وی فرایند ایجاد توازن و تعادل را از طریق «کاهش وزن کفه سنگین‌تر» و «افزایش وزن کفه سبک‌تر» عملی می‌داند و تاکتیک‌هایی را برای آنها ذکر می‌کند: ۱. تفرقه بینداز و حکومت کن، و ۲. افزایش قدرت دولت ضعیف‌تر که شیوه‌های غرامت، کاهش و افزایش تسلیحات و اتحادها، ابزار آنند (Little, 2010: 19).

علاوه بر رئالیست‌های کلاسیک، نئورئالیست‌ها نیز جایگاهی مرکزی برای موازنه قدرت قائل شده‌اند. این امر ناشی از تأکید نظریه‌پردازان نئورئالیست بر موضوع قدرت و امنیت است. افرادی همانند کنت والتز، استفان والت و جان مرشایمر در صدد برآمدن تا موضوع رقابت بازیگران برای قدرت و امنیت را در دو سطح منطقه‌ای و بین‌المللی مورد ارزیابی قرار دهند. اهمیت موازنه قدرت برای کنت والتز به

اندازه‌ای حائز اهمیت است که می‌گوید: «اگر قرار باشد برای سیاست بین‌الملل یک نظریه مشخص و متمایز وجود داشته باشد، آن نظریه موازنه قدرت است.» (Waltz, 1979: 93). والتز در کتاب مشهور خود با عنوان «نظریه سیاست بین‌الملل»، پایه‌های واقع‌گرایی ساختاری را بر اساس نظریه موازنه قدرت بنا می‌کند. والتز با اطمینان بیان می‌کند «سیاست موازنه قدرت هر زمانی که دو پیش شرط وجود داشته باشد حاکم خواهد بود: نخست، نظم سیستم آنارشیک باشد و دوم، سیستم از واحدهایی که به دنبال بقا هستند مملو باشد» (Waltz, 1979: 130). از دیدگاه والتز، نظریه موازنه قدرت با این فرض شروع می‌شود که دولت‌ها حداقل خواهان حفظ خود و در طیف حداکثری سلطه جهانی می‌باشند. دولت‌ها برای رسیدن به این هدف از روش‌های مختلفی استفاده می‌کنند. این ابزارها به دو دسته تقسیم می‌شوند: ۱. تلاش‌های داخلی شامل افزایش قدرت اقتصادی، قدرت نظامی و اتخاذ استراتژی‌های هوشمندانه می‌باشد؛ ۲. تلاش‌های معطوف به خارج است. مانند گسترش و تقویت اتحادهای خودی و یا تضعیف اتحادهای مخالف (Ghasemi, 2011: 477). بنابراین بازیگرانی که نقش دشمن یا رقیب منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران را ایفا می‌نمایند، تلاش دارند تا نقش ایران در برقراری امنیت منطقه‌ای در خاورمیانه و شمال آفریقا را کاهش دهند. به همین دلیل درصدد تغییر موازنه قدرت منطقه‌ای علیه جمهوری اسلامی ایران هستند. منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا از سال ۲۰۰۳ تا فروکش کردن انقلاب‌های عربی، شاهد شکل‌گیری اتحاد و ائتلاف‌های متعددی بوده است. پیش از آغاز انقلاب‌های عربی و سقوط رژیم‌های سیاسی حاکم در مصر، لیبی، تونس و یمن، و ظهور بحران سوریه در ۲۰۱۱، ائتلاف‌های اصلی در منطقه به دو بخش عمده «محور مقاومت» و «محور محافظه‌کار» تقسیم می‌شدند اما پس از وقوع انقلاب‌های عربی، توازن قوا میان ائتلاف‌های منطقه‌ای دستخوش تغییر و دگرگونی‌هایی شد. به‌طور کلی، ساختار اتحادها و ائتلاف‌های منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا به‌ویژه بعد از خیزش‌های عربی سال ۲۰۱۱ پایدار و باثبات نبوده است. زمانی ائتلاف‌های دو قطبی، و زمان ائتلاف‌های سه قطبی و حتی چند قطبی بر منطقه حکمفرما بوده است. در این بین، یکی از ویژگی‌های مشترک بین محور محافظه‌کار، محور اخوانی ترکیه - قطر و محور اسرائیل و آمریکا، تضعیف محور مقاومت و مقابله با نفوذ جمهوری اسلامی ایران در منطقه و تغییر موازنه قدرت در خاورمیانه و شمال آفریقا بوده است.

۳. گذری بر تحولات سودان: از استقلال تا جنگ داخلی سوم

سودان به عنوان یکی از بزرگ‌ترین کشورهای آفریقا از زمان استقلال در سال ۱۹۵۶ مسیر پرچالشی را پشت سر گذاشته است. این کشور از همان ابتدا با مشکلات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مواجه بود و

بارها شاهد جنگ‌های داخلی، کودتاها و بحران‌های انسانی بوده است. بررسی تحولات سودان از استقلال تا جنگ داخلی ۲۰۲۳ نشان‌دهنده پیچیدگی‌های سیاسی و اجتماعی و اهمیت استراتژیک این کشور در منطقه است (Johnson, 2003: 17).

سودان در ژانویه ۱۹۵۶ از بریتانیا و مصر استقلال یافت، اما اختلافات عمیق شمال و جنوب، باعث شد جنگ داخلی اول در سال ۱۹۵۵ آغاز شود و تا ۱۹۷۲ ادامه یابد. این جنگ با توافق صلح «ادیس‌آبابا» پایان یافت و خودمختاری محدودی به جنوب سودان اعطا شد (Ibrahim, 2008: 44). در نوامبر ۱۹۵۸، ژنرال ابراهیم با کودتا قدرت را در دست گرفت و دولت نظامی تشکیل داد. این دوره با محدودیت‌های سیاسی و اقتصادی همراه بود و در نهایت در ۱۹۶۴ با انقلاب اکتبر به پایان رسید و حکومت غیرنظامی دوباره برقرار شد. تلاش‌های دولت برای اجرای قوانین شریعت و بحران‌های اقتصادی، زمینه‌ساز آغاز جنگ داخلی دوم شد (De Waal, 2014: 347). جنگ داخلی دوم میان شمال و جنوب سودان از سال ۱۹۸۳ آغاز شد و بیش از دو دهه ادامه یافت. این جنگ یکی از طولانی‌ترین و ویرانگرترین درگیری‌های آفریقا بود که صدها هزار کشته و میلیون‌ها آواره برجای گذاشت. در نهایت، توافق صلح جامع ۲۰۰۵ پایان این جنگ را رقم زد و به خودمختاری بیشتر جنوب و تقسیم قدرت منجر شد. در سال ۲۰۱۱، جنوب سودان به عنوان کشوری مستقل اعلام موجودیت کرد. این جدایی بخش عمده منابع نفتی را از شمال جدا کرد و بحران اقتصادی شدیدی در سودان شمالی ایجاد کرد. پیامدهای این جدایی شامل ناآرامی‌های اقتصادی و سیاسی و ضعف دولت در مدیریت منابع و نارضایتی‌های اجتماعی بود.

سودان از زمان استقلال بارها شاهد کودتا و تغییر رژیم بوده است. حکومت‌های نظامی و طولانی‌مدت، فساد، ناکارآمدی و سرکوب مخالفان باعث ناآرامی‌های داخلی شده‌اند. حکومت عمر البشیر (۱۹۸۹-۲۰۱۹) نمونه‌ای از این وضعیت است که در نهایت با اعتراضات گسترده مردمی و فشارهای بین‌المللی سرنگون شد. تحولات سودان از زمان سرنگونی عمر البشیر تا آغاز جنگ داخلی سوم^۱ روندی پیچیده و چالش برانگیز بوده است. از دسامبر ۲۰۱۸، اعتراضات گسترده‌ای علیه حکومت عمر البشیر به دلیل افزایش قیمت‌ها، نابسامانی و فساد اقتصادی آغاز شد. این اعتراضات به سرعت گسترش یافت و بعد

۱. درگیری‌های دیگری مانند جنگ دارفور (۲۰۰۳-۲۰۲۰) نیز وجود داشته‌اند اما در توصیف‌های تاریخی، جنگ ۲۰۲۳ به عنوان سومین جنگ داخلی عمده شناخته می‌شود، زیرا ریشه در تنش‌های قدرت مرکزی و قومی - منطقه‌ای دارد (Al Jazeera, 2025).

سیاسی گرفت به خود گرفت. به طوری که مردم خواستار برکناری عمر البشیر شدند. سرانجام در آوریل ۲۰۱۹ پس از چندین ماه اعتراض، ارتش سودان تصمیم گرفت عمر البشیر را برکنار کرده و او را زندانی کند. این اقدام به پایان سه دهه حکومت البشیر در سودان منجر شد.

پس از سقوط البشیر، توافقی میان نظامیان و گروه‌های غیرنظامی برای انتقال قدرت به یک دولت غیرنظامی و دموکراتیک حاصل شد. این توافق شامل تشکیل شورای حاکمیتی بود که بر روند گذار به دموکراسی نظارت کند. این توافق به عنوان نخستین گام برای تشکیل دولت غیرنظامی در سودان بود که خواسته اصلی معترضان در تظاهرات هفت ماهه بود. با این حال، معترضان خواستار انتقال کامل قدرت به یک دولت غیرنظامی شدند. پس از مذاکرات میان نمایندگان شورای نظامی و ائتلاف مخالفان، توافقنامه تقسیم قدرت به امضا رسید. بر اساس این توافق، قرار بود که مدت زمان انتقال قدرت ۳۹ ماه باشد و در این دوره، ارتش و ائتلاف «آزادی و تغییر» قدرت را به اشتراک بگذارند. در همین راستا دولت انتقالی سودان در اوت ۲۰۱۹ با نخست‌وزیری عبدالله حمدوک آغاز به کار کرد اما چالش‌های سیاسی ادامه یافت، زیرا برخی معتقد بودند که این تغییرات کافی نبودند. به رغم تلاش‌ها برای ایجاد ثبات سیاسی با تشکیل دولت جدید تحت رهبری عبدالله حمدوک، مشکلات اقتصادی همچنان ادامه داشت و اعتراضات خیابانی تداوم یافت (Perthes, 2024: 35).

با نزدیک شدن به تاریخ واگذاری قدرت به غیرنظامیان، ژنرال عبدالفتاح البرهان و ژنرال محمد حمدان دقلو در یک کودتای نظامی در اکتبر ۲۰۲۱ دوباره قدرت را به دست گرفتند. در حالی که قدرت بین نظامیان و دولت غیرنظامی حمدوک از سال ۲۰۱۹ تا ۲۰۲۱ تقسیم شده بود، ارتش و نیروهای پشتیبانی سریع با اقدام به کودتا، غیرنظامیان را از قدرت محروم کردند. اگرچه ارتش سودان به رهبری البرهان و دقلو مشترکاً علیه دولت انتقالی سودان کودتا کردند اما در سال ۲۰۲۳ یک سری مذاکرات پرتنش بین دو ژنرال در مورد اصلاح بخش امنیتی این کشور و انتقال قدرت به یک دولت غیرنظامی صورت گرفت که در نهایت به درگیری نظامی منجر گردید.

درگیری‌های مسلحانه در سودان از آوریل ۲۰۲۳ بین ارتش به فرماندهی عبدالفتاح البرهان و نیروهای پشتیبانی سریع به فرماندهی محمد حمدان دقلو، ملقب به حمیدتی، بر سر قدرت به سرعت به نبردی خونین و جنگ داخلی سوم تبدیل شد که نه تنها خارطوم، بلکه سایر مناطق کشور را نیز تحت تأثیر قرار داده است (Nejat, 2024). جنگ داخلی سوم سودان نه تنها باعث ایجاد شکاف در صحنه داخلی شده است، بلکه موجب قطب‌بندی در عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی شده است. از یک سو عربستان سعودی،

مصر و جمهوری اسلامی ایران و اوکراین از ارتش سودان حمایت می‌کنند و از سوی دیگر امارات متحده عربی، روسیه و اسرائیل از نیروهای پشتیبانی سریع حمایت می‌کنند.

۴. روابط جمهوری اسلامی ایران و سودان

روابط جمهوری اسلامی ایران و سودان در سال ۱۹۸۹ با حمایت تهران از عمر البشیر رئیس جمهور سودان آغاز شد. به دنبال به قدرت رسیدن البشیر در ۳۰ ژوئن ۱۹۸۹، روابط ایران و سودان به سمت همگرایی پیش رفت تا جایی که دو کشور در برخی پرونده‌ها اتحاد استراتژیک داشتند. روابط دو کشور با دیدارهای متقابل مقامات دو کشور به اوج خود رسید. پس از سفر آیت‌الله هاشمی رفسنجانی به سودان در سال ۱۹۹۱، دو سال پس از سرنگونی حکومت صادق المهدی توسط عمر البشیر، دولت سازندگی رویکرد توجه و اهتمام به قاره سیاه را در پیش گرفت. سفر رفسنجانی به سودان به مثابه حمایت گسترده‌ای از دولت البشیر بود، زیرا به دلیل محاصره جامعه جهانی در انزوا قرار گرفته بود. هاشمی رفسنجانی در سال ۱۹۹۶ برای دومین بار به خارطوم سفر کرد که این سیاست در دولت‌های بعدی جمهوری اسلامی ایران نیز مورد توجه قرار گرفت و روابط ایران با سودان وارد مرحله جدیدی شد. سید محمد خاتمی در سال ۲۰۰۴ در سفر دوره‌ای به آفریقا از سودان دیدن کرد. محمود احمدی نژاد سپس در سال ۲۰۰۸ و ۲۰۱۱ به سودان سفر کرد. سفر عمر البشیر به ایران با شرکت در اجلاس سران کشورهای اسلامی در سال ۱۹۹۷ کلید خورد. او همچنین در سال ۲۰۰۶ به ایران سفر کرد. طی دهه‌های ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰، ایران به سودان کمک‌های اقتصادی و نظامی ارائه کرد. همکاری‌های نظامی تا جایی پیش رفت که در سال ۲۰۰۸، دو کشور تفاهم نامه همکاری نظامی و احداث کارخانه تولید اسلحه و مهمات در سودان را امضا کردند. از حیث اقتصادی روسای جمهور دو کشور در سفرهای دوجانبه موافقت‌نامه‌هایی در بخش صنایع نفت و گاز امضا کردند. دو کشور همچنین توافق کردند که یک صندوق سرمایه‌گذاری مشترک به ارزش ۲۰۰ میلیون دلار ایجاد کنند (Mo'tasem, 2016).

سودان در این دوره بارها از تهران حمایت دیپلماتیک کرد. سودان حق ایران برای پیگیری برنامه هسته‌ای را به رسمیت شناخت و به قطعنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل علیه ایران رای منفی داد. سودان به عنوان حامی محور مقاومت از سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۳ نقش قابل توجهی در آموزش و تسلیح جنبش مقاومت اسلامی حماس ایفا کرد (Al-Smadi, 2014).

سودان تا سال ۲۰۱۳ سومین شریک تجاری بزرگ ایران در قاره آفریقا بود. با این حال، بین سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۶، روابط ایران و سودان با یک‌سری تنش‌های شدید مواجه شد. در واقع گسترش روابط

دفاعی - امنیتی و سیاسی - فرهنگی ایران و سودان موجب نگرانی اسرائیل و برخی از کشورهای عربی منطقه شد. این روابط نزدیک عمدتاً ناشی از مواضع مشترک در مورد موضوعاتی مانند مسئله فلسطین و نقش اشغالگری اسرائیل وجود داشت. با وجود این روابط مستحکم، دولت سودان با بستن تمام مراکز فرهنگی ایران در خارطوم و سایر مناطق در سال ۲۰۱۴ شوک بزرگی به محافل سیاسی وارد کرد. اخراج وابسته فرهنگی ایران و بستن مراکز فرهنگی ایرانی در سودان به اتهام تبلیغ و ترویج تشیع نقطه عطفی در روابط دو کشور به شمار می‌رود.

نخستین نشانه‌های تغییر در رویکردهای سیاست خارجی سودان را می‌توان در سفر عمرالبشیر به امارات و عربستان در سال ۲۰۱۵ مشاهده کرد، زیرا حاکی از گذار به مراحل جدیدی در سیاست خارجی سودان بود. البته سودان پیش از این سفرها و علنی کردن تغییرات در رویکردهای سیاست خارجی خود نسبت به حمایت از جنبش‌های مقاومت ابراز تردید کرده بود. علی‌کرتی، وزیر امور خارجه وقت سودان اعلام کرده بود که کشورش مجبور است بین ایران و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس یکی را انتخاب کند. پس از این سخنان، دفتر فرهنگی ایران در خارطوم در سپتامبر ۲۰۱۴ تعطیل و گرایش سودان به فاصله گرفتن از ایران آشکار شد (Ayman, 2014). بلافاصله پس از تعطیلی دفتر فرهنگی ایران در خارطوم، کشورهای عربی خلیج فارس، آمادگی خود را برای سرمایه‌گذاری در سودان و همچنین رفع ممنوعیت‌های مبادلات بانکی اعلام کردند.

سودان در سال ۲۰۱۵ به نیروهای ائتلاف علیه یمن پیوست و در ژانویه ۲۰۱۶ تحت فشار عربستان سعودی و امارات متحده عربی، رسماً تمامی روابط دیپلماتیک خود را با ایران قطع کرد و روابط خارطوم و تهران به سردی گرایید. پس از آن سودان با چراغ سبز عربستان و امارات و با هدف رفع تحریم‌های اقتصادی آمریکا به سمت عادی سازی روابط با اسرائیل گام برداشت. در اوایل سپتامبر ۲۰۱۶، همچنین فاش شد که اسرائیل با دولت آمریکا و سایر کشورهای غربی تماس گرفته و آنها را تشویق کرده است تا در پی قطع روابط تهران و خارطوم برای بهبود روابط با سودان گام بردارند (Ravid, 2016). در پی قطع روابط بین تهران - خارطوم برای بهبود روابط با سودان روابط سودان با بازیگران عضو محور مقاومت بعد از کودتای ۲۰۱۹ علیه دولت عمرالبشیر به سمت تنش متمایل شده است به طوری که مقامات سودان در سپتامبر ۲۰۲۱ از مصادره دارایی‌های حماس که به گفته آنها بالغ بر ۱.۲ میلیارد دلار است خبر دادند (Asharq Al-Awsat, 2021). همزمان با دوری خارطوم از ایران و محور مقاومت، این کشور به تل‌آویو و محور محافظه‌کار عربی نزدیک شد.

البته روابط ایران و سودان پس از سال‌ها تنش و قطع رابطه از سال ۲۰۲۴ وارد مرحله جدیدی شده است. عادی‌سازی روابط ایران و عربستان سعودی در سال ۲۰۲۳ فضای جدیدی را برای کشورهای عربی ایجاد کرد تا در روابط خود با ایران بازنگری کنند. این تحولات به سودان نیز سرایت کرد و باعث شد تا این کشور نیز به سمت احیای روابط با تهران حرکت کند. همچنین دولت سودان که از سال ۲۰۱۳ تحت فشار جنگ داخلی قرار دارد، به دنبال یافتن متحدانی برای تقویت موقعیت خود است. این نیاز سودان را به سمت نزدیک شدن به ایران سوق داده است. سودان از سال ۲۰۲۳ با یک جنگ داخلی شدید مواجه است و ارتش آن به دنبال تأمین سلاح و کمک‌های نظامی برای مقابله با نیروهای شبه‌نظامی پشتیبانی سریع است که توسط اسرائیل و امارات حمایت می‌شوند. در واقع می‌توان گفت دولت سودان با نزدیک شدن به ایران و ایجاد توازن به دنبال کاهش نفوذ امارات متحده عربی و اسرائیل است.

در همین راستا، علی‌الصادق، وزیر امور خارجه وقت سودان، در اوایل فوریه ۲۰۲۴ به تهران سفر کرد و با حسین امیرعبداللهیان، همتای ایرانی خود، و ابراهیم رئیسی، رئیس‌جمهور فقید ایران، دیدار نمود (President.ir, 2024). سودان و ایران پس از این مذاکرات سطح بالا، بر سر از سرگیری روابط دیپلماتیک به توافق رسیدند. سرانجام در ژوئیه ۲۰۲۴، عبدالفتاح البرهان، رئیس شورای حاکمیتی و فرمانده ارتش سودان، پذیرای حسن شاه‌حسینی، سفیر جدید ایران در خارطوم شد و همزمان، سفیر سودان نیز به تهران اعزام گردید (Abdel-Rahim, 2024). این روند در دولت چهاردهم نیز استمرار یافت. در حاشیه هفتاد و نهمین نشست مجمع عمومی سازمان ملل متحد (۲۰۲۴) در نیویورک، مسعود پزشکیان، رئیس‌جمهور ایران، و عبدالفتاح البرهان، رئیس شورای حاکمیتی سودان، با یکدیگر دیدار و گفت‌وگو کردند (Watan, 2024). همچنین در فوریه ۲۰۲۵، علی‌یوسف الشریف، وزیر خارجه جدید سودان، وارد تهران شد و ضمن دیدار با سیدعباس عراقچی، همتای ایرانی خود، با رئیس‌جمهور پزشکیان نیز ملاقات کرد و درباره گسترش مناسبات دوجانبه به گفت‌وگو پرداخت (Ministry of Foreign Affairs, 2025).

۵. روابط اسرائیل و سودان

قاره آفریقا جایگاه مرکزی و مهمی در سیاست خارجی اسرائیل دارد. در سال‌های پس از تشکیل دولت اسرائیل، رهبران آن آفریقا را به عنوان شریکی بالقوه برای دور زدن همسایگان عرب نزدیک خود می‌دیدند. دکترین پیرامونی که سیاست منطقه‌ای را در دوران دیوید بن گوریون شکل داد، فرض می‌کرد که چون هسته خاورمیانه، یعنی کشورهای عربی، دشمن اسرائیل هستند، تل‌آویو باید با کشورهای پیرامونی، به‌ویژه کشورهای آفریقایی تعامل داشته باشد (Hazran, 2020: 397). در راستای این دکترین،

اسرائیل بارها تلاش کرده است که سودان را به فهرست کشورهای حامی خود اضافه کند (Nejat, 2023). آغاز این تلاش‌ها به دهه ۱۹۵۰ بازمی‌گردد. در اوت ۱۹۵۶ نمایندگان حزب امت به رهبری صادق المهدی با دیپلمات‌های اسرائیل از جمله مردخای گازیت، مدیرکل اسبق وزارت امورخارجه اسرائیل، به طور مخفیانه در لندن ملاقات کردند (Ronen, 2013: 75). حزب امت به عنوان اپوزیسیون مهم سودان بیم داشت که جمال عبدالناصر، رئیس‌جمهور مصر، با استفاده از ایدئولوژی پان عربیسم، به رویای خود برای رهبری آفریقا و جهان عرب جامه عمل بپوشاند و مانع از استقلال سودان از سلطه مصر و بریتانیا شود. هیئت سودانی خواستار کمک دیپلماتیک و اقتصادی اسرائیل علیه دشمن قسم خورده خود مصر بود (Abu al-Qasim, 1996:486).

سودان در سال ۱۹۵۶ استقلال خود را به‌دست آورد و توسط انگلیس و مصر به رسمیت شناخته شد. با این حال مأموریت حفظ دیدارهای محرمانه طرفین که برخی از آنها چندین سال به طول انجامید، از وزارت خارجه به موساد منتقل شد. در ابتدا، نیسیم گائون، تاجر سوئیسی متولد سودان بود، با تأکید بر روابط اقتصادی، نقش مهمی در تسهیل روابط طرفین ایفا کرد. چند سال بعد، اسرائیل از سرمایه‌گذاری‌های گائون و تجربه او در بخش توریسم و هتلداری سود برد، اما در پایان دهه ۱۹۵۰، این ماه عسل به پایان رسید. کودتای نظامی، سودان را به دشمن اسرائیل تبدیل کرد. سودان حتی طی جنگ ۶ روزه ۱۹۶۷ به مصر کمک نظامی کرد و تا دهه بعد هیچ تماس دیپلماتیک و حتی ملاقات‌های مخفیانه‌ای وجود نداشت.

اسرائیل در این مدت، به‌طور محرمانه با اپوزیسیون دولت سودان رابطه برقرار کرد. طی عملیات‌های موساد که به فرماندهی دیوید بن اوزیل انجام شد، توانست در سال ۱۹۶۹ به سودان نفوذ کند. مأموریت موساد، کمک به قبایل سودانی برای مبارزه با حکومت مرکزی در خارطوم بود. جنگ داخلی در اواسط دهه ۱۹۷۰ پایان یافت، اما این پایان مداخله اسرائیل در امور داخلی سودان نبود. به دستور مناخیم بگین، نخست‌وزیر وقت اسرائیل، موساد به همراه نیروی دریایی، یهودیان اتیوپیایی را به صورت مخفیانه به سرزمین‌های اشغالی آوردند. این عملیات از سواحل و اراضی سودان و با استفاده از اطلاعات قبلی موساد از جغرافیای سودان انجام شد. در سال ۱۹۸۱، آریل شارون، وزیر دفاع وقت، با ژنرال جعفر النمیری ملاقات کرد. شارون با کمک یاکوف نمرودی، بازرگان اسرائیلی، دیو کیمچی، فرمانده سابق موساد و عدنان خاشقجی، میلیاردر سعودی، برنامه‌ریزی کردند که سودان را به انبار تسلیحات برای سرنگونی انقلاب نوپای جمهوری اسلامی ایران مبدل تبدیل کند (Al-Khalij al-Jadeed, 2020).

در سال ۱۹۸۴ نیز موساد مجدداً از طریق عملیات موسوم به «موسی»، به واسطه سودانی‌ها به ویژه النمیری، ۳۰ هزار نفر از یهودیان اتیوپیایی را به کمک سیا به سرزمین‌های اشغالی منتقل کرد (Abushouk, 2021). برای مدت کوتاهی صادق المهدي، دوست دیرینه صهیونیست‌ها به نخست‌وزیری رسید اما خیلی زود، در سال ۱۹۸۹، عمر البشیر با کودتا به قدرت رسید. البشیر در این دوره تحت تأثیر حسن الترابی، روحانی مشهور سودانی، به دشمن سرسخت اسرائیل تبدیل شد. سودان در این مدت به محور مقاومت و جمهوری اسلامی ایران نزدیک شد و محلی برای ارسال سلاح به نوار غزه تحت محاصره تبدیل شد (Al-Jazuli, 2021). بنابراین روابط تل‌آویو و خارطوم تا سال ۲۰۱۳ به پایین‌ترین حد ممکن رسید و خصومت بین آنها بسیار جدی شده بود. تا جایی که جنگنده‌های اسرائیلی کارخانه‌های تجهیزات موشکی و دریایی و تسلیحات نظامی را در حملاتی هدف قرار دادند که گاهی به نوار غزه ارسال می‌شد (Naharnet, 2012).

اما از سال ۲۰۱۴، ترکیبی از بحران اقتصادی داخلی و فشار کشورهای عربی باعث شد روابط سودان با جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت کاهش یابد و سیاست خارجی این کشور به سمت نزدیکی به کشورهای عربی و غربی تغییر کند. تحولات منجر به قطع روابط ایران و سودان که با دقت از سوی اسرائیل دنبال می‌شد، با اخراج رایزن فرهنگی ایران از خارطوم همراه شد و در نهایت به قطع کامل روابط ایران و سودان منجر گردید. همچنین سودان انتقال تسلیحات به نوار غزه را متوقف کرد و پس از آن به ائتلاف سعودی علیه یمن پیوست.

در سال ۲۰۱۵ اسرائیل روابط محرمانه با سودان را از طریق نمایندگان موسسات و نهادهای بین‌المللی آغاز کرد که در نتیجه آن یک لابی فشار اسرائیل در حمایت از سودان شکل گرفت که دایره فعالیت‌های خود را علاوه بر آمریکا در دروان ریاست‌جمهوری باراک اوباما به کشورهای اروپایی نیز توسعه داد و از کشورهای غربی خواست که به سودان در پرداخت بدهی‌هایش کمک کنند (Randa, 2021). از همین رو برخی از احزاب سودانی معتقد بودند که روابط با اسرائیل برای سودان منافع متعددی به همراه دارد. در این دوره، عمر البشیر که از سوی دادگاه بین‌المللی لاهه، به‌عنوان جنایتکار جنگی شناخته شده بود، برای بهبود موقعیت بین‌المللی سودان روابط خود را با اسرائیل و آمریکا نزدیک کرد، اما در سال ۲۰۱۹ با قیام مردمی از قدرت برکنار و زندانی شد (Magdy, 2024).

به هر روی در روزهای پایانی حضور دولت ترامپ در قدرت، ژنرال عبدالفتاح البرهان در اکتبر ۲۰۲۰ با تشویق و ترغیب ایالات متحده و بسیاری از کشورهای عربی از جمله امارات و مصر بخش اعلامیه‌ای

توافقات ابراهیم را امضا کرد (عواده، ۲۰۲۱: ۹۵). مایک پامپئو، وزیر خارجه وقت آمریکا نیز در سال ۲۰۲۰ به سودان سفر کرد و طی نشست با رهبران گروه‌های حاکم در سودان تأکید کرد که سودان به توافق‌نامه ابراهیم می‌پیوندد (Kushner, 2022: 12). با امضای این پیمان نیز ایالات متحده نام سودان را از فهرست دولت‌های پشتیبان تروریسم حذف کرد (De Waal, 2020). بنیامین نتانیاهو، نخست‌وزیر اسرائیل اعلام کرد که پیوستن سودان به توافق عادی سازی، یک تحول بزرگ بوده و شعار معروف به «سه نه» را از بین برده است. امروز خارطوم می‌گوید بله به صلح با اسرائیل، بله به رسمیت شناختن و بله به عادی سازی روابط با اسرائیل (RT Arabic, 2020). در جدیدترین تحولات، الی کوهن، وزیر امور خارجه اسرائیل در فوریه ۲۰۲۳ به خارطوم سفر کرد که نقطه عطف در مسیر ایجاد روابط رسمی بین سودان و اسرائیل بود. کوهن مدعی شد که با ژنرال عبدالفتاح البرهان، رئیس شورای حاکمیت سودان دیدار کرده است تا گام‌های پایانی را برای توافق نهایی صلح بین دو طرف تحت نظارت آمریکا انجام دهد (TheNational, 2023).

۶. ابعاد رقابت و تقابل جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل در سودان

رقابت و تقابل ایران و اسرائیل در سودان به عنوان یک میدان مهم جغرافیایی و ژئوپلیتیکی در خاورمیانه و شمال آفریقا، ابعاد پیچیده و متعددی دارد. برای تحلیل رقابت ایران و اسرائیل در سودان، رویکرد موازنه قدرت مناسب به نظر می‌رسد. این نظریه می‌تواند توضیح دهد که چرا ایران و اسرائیل به رغم فاصله جغرافیایی در سودان به رقابت می‌پردازند و چگونه این رقابت بر توازن قوا در منطقه تأثیر می‌گذارد. در مجموع رقابت ایران و اسرائیل در سودان نتیجه ترکیبی از عوامل ژئوپلیتیکی، امنیتی، نظامی و اقتصادی است که هر کدام نقش مهمی در شکل‌گیری این رقابت ایفا می‌کنند.

۱-۶. رقابت ژئوپلیتیکی

اولین و مهم‌ترین بعد رقابت جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل در سودان اهمیت ژئوپلیتیکی این کشور آفریقایی است. سودان به دلیل دسترسی به دریای سرخ و مجاورت با کشورهای مهمی مانند مصر، اریتره، اتیوپی و شاخ آفریقا، نقطه کلیدی برای نفوذ در منطقه محسوب می‌شود. سودان به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی ویژه برای ایران از اهمیت قابل توجهی برخوردار است. این کشور در حیاط خلوت جهان عرب واقع شده و دروازه شرقی به سمت آفریقا به شمار می‌رود. بنابراین ایران به سودان به عنوان دروازه‌ای به سوی کشورهای آفریقایی و عربی می‌نگرد. مقامات ایرانی همواره سودان را دروازه ورود

به آفریقا و سنگ بنای استراتژی ایران در قاره آفریقا معرفی کرده‌اند (Mo'tasem, 2016). سودان می‌تواند به تهران کمک کند تا روابط خود را با دیگر کشورهای آفریقایی تقویت کند و از طریق آن به منابع طبیعی و بازارهای جدید دسترسی پیدا کند. در این زمینه افرایم سنیه، معاون وزیر دفاع اسبق اسرائیل معتقد است: «اگر منطقه شاخ آفریقا و به‌ویژه ساحل دریای سرخ تحت نفوذ ایران و سودان قرار گیرد، منافع استراتژیک اسرائیل به شدت مورد تهدید قرار خواهد گرفت.» (Sneh, 2002:132).

از سوی دیگر، سودان به دلیل موقعیت جغرافیایی خود برای اسرائیل کشوری استراتژیک محسوب می‌شود، زیرا از شمال با مصر و از سمت جنوب با سودان جنوبی، اوگاندا و اریتره همسایه است. بنابراین عادی سازی روابط به اسرائیل آزادی عمل بیشتری برای گسترش و افزایش نفوذ و حضور خود در خارج می‌دهد (Adnan, 2020:9). سودان همچنین در حوزه نفوذ کشورهای قرار دارد که خصومتی با اسرائیل ندارند و به تل‌آویو نزدیک هستند. علاوه بر این، گسترش روابط با سودان به عنوان یکی از اعضای اتحادیه عرب که نگاه خصمانه و منفی به اسرائیل دارد، دستاورد مهمی به شمار می‌آید (Zahalka, 2022: 28).

موقعیت استراتژیک سودان در امتداد دریای سرخ، آن را به نقطه‌ای مهم برای اسرائیل تبدیل کرده است. بن گوریون، اولین نخست‌وزیر اسرائیل و از بنیانگذاران این رژیم، معتقد بود حیات و ممت اسرائیل در گرو این دریا است (Ashmouri, 2020). فضل‌الله شرف‌الدین، نویسنده برجسته سودانی نیز درباره اهمیت دریای سرخ برای اسرائیل می‌نویسد: «دریای سرخ جایگاه فوق‌العاده‌ای در تفکر امنیتی اسرائیل دارد. اسرائیل می‌تواند از رهگذر سیطره بر دریای سرخ، تا حدودی از سلطه اعراب بکاهد و ضمن حضور در اتیوپی و سودان، کشورهای مصر و عربستان سعودی را تحت فشار شدید قرار دهد.» (Abdulaziz and Sharaf-al-Din, 2016:14). بنابراین اسرائیل از این منظر به دنبال برقراری ارتباط با کشورهای جهان عرب است تا امکان محاصره و فشار بر اعراب مخالف را فراهم کند. علاوه بر این، نزدیکی به کانال سوئز و تنگه باب المندب عامل دیگری در اهمیت عادی سازی و گسترش روابط سودان برای اسرائیل است.

۶-۲. رقابت امنیتی

دومین عامل رویارویی و رقابت جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل در سودان مسائل امنیتی است. تهران و تل‌آویو در زمینه امنیتی رقابت شدیدی در سودان دارند. ایران از نظر ایدئولوژیک با اسرائیل مخالف است و هرگونه ارتباط یا همکاری سودان و اسرائیل را تهدیدی برای نفوذ خود در منطقه و جهان اسلام

می‌داند. از سوی دیگر، اسرائیل نگران است که هرگونه نزدیکی سودان به ایران منجر به گسترش همکاری‌های نظامی و اطلاعاتی میان سودان و ایران شود که ممکن است تهدیدات امنیتی جدیدی برای تل‌آویو ایجاد کند. اسرائیل نمی‌خواهد سودان به نقطه‌ای برای عملیات ایران علیه اسرائیل یا حمایت از گروه‌های مخالف اسرائیل تبدیل شود.

سودان در دوران حکومت عمر البشير علاوه بر حمایت از محور مقاومت، همواره در کنار کشورهایمانند الجزایر و آفریقای جنوبی یکی از موانع و سدهای محکم در برابر نفوذ صهیونیست‌ها در قاره آفریقا به شمار می‌رفت. جمهوری اسلامی ایران در تلاش است تا روند عادی سازی روابط را متوقف کند و سودان مانند گذشته نقش مهمی در محور مقاومت ایفا کند و به پلی برای حمایت از گروه‌های مقاومت مانند حماس تبدیل شود. سودان برای دو دهه پشتیبان لجستیکی بسیاری از گروه‌های مقاومت منطقه نظیر حماس و حزب‌الله لبنان بود و روابط مستحکمی با جمهوری اسلامی ایران داشت. سودان به عنوان مسیری کلیدی برای انتقال تسلیحات به گروه‌هایی مانند حماس در غزه شناخته می‌شد. عادی سازی روابط با اسرائیل می‌تواند به معنای مسدود شدن این مسیرها و محدود کردن توانایی ایران برای حمایت از گروه‌های مقاومت باشد. از سوی دیگر، هدف اسرائیل از توسعه روابط با سودان تقویت بنیان‌های امنیتی خود و گسترش دامنه نفوذ امنیتی خود در قاره آفریقا و تلاش برای مقابله و کاهش نفوذ ایران در سودان و قاره سیاه و تضعیف محور مقاومت است (Zahalka, 2022: 28).

اسرائیل در تلاش است تا تهدیدات منطقه‌ای علیه خود را کاهش دهد و حتی برنامه‌هایی را برای انتقال جنبش حماس به سودان ارائه کرده است. تل‌آویو به دنبال مقابله تا با توسعه نفوذ ایران در منطقه و در عین حال توقف روند انتقال تسلیحات از طریق سودان به نوار غزه است (Ahmed, 2022). موافق فاردی، تحلیلگر مسائل نظامی اسرائیل در این زمینه می‌گوید: «سودان در دهه گذشته به مرکزی برای انتقال سلاح از ایران به جنبش حماس تبدیل شده بود اما به تدریج این کشور مسیر خود را تغییر داده است و از ائتلاف با ایران خارج شده و به دلیل فشارهایی که آمریکا و عربستان سعودی به سودان وارد کرده‌اند، این کشور به محور دیگری منتقل شده و این خبر خوبی برای تل‌آویو است.» یونی بن مناحیم، افسر سابق در سرویس اطلاعات نظامی (امان) نیز در این زمینه می‌نویسد: «توافق عادی سازی بین سودان و اسرائیل ضربه مضاعفی به ایران و حماس وارد می‌کند، زیرا فعالیت‌های حماس و ایران را در این کشور آفریقایی فلج می‌کند، به خصوص که خارطوم برای سال‌ها متمادی پایگاه مناسبی برای حماس و مسیر اصلی انتقال سلاح به نوار غزه بوده است.» (Abu Amer, 2020).

به هر روی، عادی سازی روابط تل آویو و خارطوم منجر به گسترش همکاری امنیتی و اطلاعاتی بین دستگاه اطلاعاتی اسرائیل و سودان می شود. عاموس یادلین، رئیس اسبق سازمان اطلاعات نظامی ارتش معتقد است که عادی سازی روابط با سودان، گرچه برخلاف توافق با امارات، سود اقتصادی زیادی برای تل آویو به همراه ندارد و مانند دبی مقصد گردشگری اسرائیلی ها نیست، اما حضور در خارطوم، به لحاظ امنیتی و نظامی مهم تر از توافق با ابوظبی و منامه است، زیرا پیمان با سودان به معنای فراهم کردن زمینه گسترش دالان حضور اسرائیل در شمال آفریقا و در وهله نخست وسیع کردن بخش همکاری های امنیتی ناظر به مرز طولانی سودان و مصر است. سازمان اطلاعات اسرائیل نیز در گزارشی می نویسد: موقعیت جغرافیایی سودان می تواند به کاهش خطرات آرایش طرف های متخاصم در طول این مسیر اساسی کمک کند و در بلند مدت امکان فعالیت امنیتی مشترک نیز فراهم خواهد شد. پس از توافق عادی سازی، سودان با امکان جلوگیری از ایجاد پایگاه های دریایی توسط ایران در سواحل دریای سرخ، می تواند از قاچاق سلاح در مسیر سودان، مصر و غزه جلوگیری کرده و از استقرار طرف های دشمن در خاک خود جلوگیری کند. اسرائیل می خواهد از نوار ساحلی طولانی دریای سرخ که سودان به آن دسترسی دارد، در زمینه های دفاعی و امنیتی به ویژه در اقدامات و تحرکات خود علیه ایران حداکثر استفاده را ببرد (Shady, 2023).

۶-۳. رقابت نظامی - تسلیحاتی

بعد سوم رویارویی جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل در سودان، رقابت تسلیحاتی است. از سال ۲۰۲۳ هر دو بازیگر در تلاش برای تأمین تسلیحات برای طرف های درگیر در جنگ داخلی سودان هستند. تهران به دنبال کمک به البرهان و نیروهای ارتش سودان (SAF) برای پیروزی در جنگ و بازپس گیری کنترل کشور است. در آغاز جنگ داخلی بین دو جناح رقیب در سودان، مداخله ایران صرفا به ارائه کمک های بشردوستانه محدود شد، اما این سیاست چندان دوام نیاورد. بین دسامبر ۲۰۲۳ تا ژانویه ۲۰۲۴، تهران چندین پهپاد شناسایی و جنگی مهاجر ۶ را در اختیار عبدالفتاح البرهان، رئیس شورای حاکمیت نظامی انتقالی و فرمانده ارتش سودان قرار داد. صادرات پهپادهای ایران به نیروهای ارتش سودان در ادامه اقداماتی است که این کشور از زمان انقضای تحریم تسلیحاتی سازمان ملل علیه تهران در اکتبر ۲۰۲۰ انجام داده است. ایران این کار را برای قدرت نمایی، تقویت اتحادها و تأثیرگذاری بر درگیری های خاورمیانه انجام می دهد (Lob, 2024). یکی از دلایل اصلی که ارتش سودان را وادار به برقراری مجدد روابط با ایران کرد، تمایل این کشور برای دریافت کمک نظامی بود. جهاد ماشامون، تحلیلگر سیاسی در

امور سودان می‌گوید: «رئیس جمهور سودان برای حمله به مواضع نیروهای واکنش سریع (RSF) نیازمند سلاح است». یکی از محبوب‌ترین و پرتعدادترین سلاح‌های ایرانی در میان ارتش سودان، پهپادهای مهاجر ۶ است. تعدادی از این پهپادها به سودان ارسال شده‌اند. ویم زویجنبورگ، کارشناس فناوری نظامی می‌گوید: «پهپادهای غیر رزمی ایران برای جمع‌آوری اطلاعات، نظارت و شناسایی، باعث شده است که قابلیت‌های نظامی ارتش سودان افزایش یابد.» (TheNew Arab, 2024). از نوامبر ۲۰۲۳ که روابط دوجانبه تهران و خارطوم برقرار شد، ارتش سودان در برابر نیروهای پشتیبانی سریع پیشروی کرده و با کمک نظامی ایران بخشی از خاک خود را پس گرفته است (Kilic, 2024). در ماه فوریه ۲۰۲۴ پهپادهای ایرانی به ارتش سودان کمک کردند تا بخش‌هایی از قلمرو تحت کنترل محمد حمدان دقلو و نیروی نیروهای واکنش سریع را در جریان حمله به شهر ام درمان، دومین شهر بزرگ سودان بگیرند (2024 Lob,

تل‌آویو نیز با ارائه اطلاعات و تسلیحات به نیروهای واکنش سریع تحت فرماندهی ژنرال محمد حمدان دقلو معروف به حمیدتی در تلاش است تا نفوذ خود را در این کشور تقویت کند. اسرائیل پیوندهای نزدیکی با نیروهای واکنش سریع سودان برقرار کرده و با ارائه کمک‌های اطلاعاتی و نظامی، آن‌ها را مناسب‌ترین و بهترین گروه برای تامین منافع و نیازهای راهبردی سیاسی، اقتصادی و امنیتی خود در قاره آفریقا و به طور خاص شمال این قاره و در مجاورت سواحل دریای سرخ یافته است (Shady, 2023). نیروی واکنش سریع سودان تحت رهبری حمیدتی همواره حمایت کامل خود را از روند عادی سازی روابط سودان با اسرائیل در چارچوب توافق ابراهیم اعلام کرده است. ژنرال حمیدتی توانسته اسرائیل را متقاعد کند که می‌تواند امتیازات به مراتب بیشتری را از سوی سودانی‌ها به اسرائیل بدهد. این موضوع به ویژه با امضای قراردادی در سال ۲۰۱۹ میان او و یک شرکت لابی‌گر که توسط یک نیروی اطلاعاتی اسرائیلی اداره می‌شود، ابعاد جدی‌تری به خود گرفته است. حمیدتی جلسات متعددی را با ماموران اطلاعاتی اسرائیل برگزار کرده است و در ماه مه ۲۰۲۲، طبق گزارش‌ها، یک هیئت مخفی و محرمانه اسرائیلی فناوری‌های جاسوسی و نظارتی پیشرفته‌ای را در اختیار شبه نظامیان تحت فرمان او قرار داده است (Shady, 2023).

ایران و اسرائیل برای کنترل مسیرهای دریایی در سودان با یکدیگر رقابت دارند. حضور در سودان به هر دو بازیگر امکان نظارت بر مسیرهای مهم کشتیرانی در دریای سرخ را می‌دهد. یک افسر اطلاعاتی سودانی مدعی شده که تهران در ازای ارائه یک ناو هلیکوپتربر به نیروهای مسلح سودان درخواست

ایجاد یک پایگاه دریایی دائمی در سواحل دریای سرخ را کرده است (Kilic, 2024). استقرار و حضور نظامی دائمی ایران در سودان، موقعیت تهران را به عنوان یک بازیگر اصلی در این کشور مستحکم می‌کند و به آن امکان می‌دهد با رقبای منطقه‌ای رقابت کند.

ایران و اسرائیل برای حمایت از متحدان خود در جنگ داخلی سودان به دنبال ائتلاف‌سازی هستند. در حالی که ایران با عربستان سعودی و مصر از دولت و ارتش سودان حمایت می‌کنند، امارات و اسرائیل از نیروهای واکنش سریع حمایت و پشتیبانی می‌کنند. در حقیقت مواضع عربستان و امارات در سودان همسو نیست. عربستان سعودی نگران فعالیت‌های بی‌ثبات کننده امارات در دریای سرخ است، منطقه‌ای که ریاض آن را پایگاه سستی خود می‌داند (De Waal, 2024). گرچه ایران و عربستان سعودی از ارتش سودان حمایت می‌کنند اما موضع سعودی در خصوص فعالیت‌های ایران در سودان مبهم است. با این حال، برخی از کارشناسان از جمله رشید عبدی، تحلیلگر امور شاخ آفریقا و خاورمیانه در مؤسسه تحقیقات ساهان معتقدند مهمتر از ارسال تسلیحات ایران به ارتش سودان این است که تهران از حریم هوایی عربستان سعودی برای این کار استفاده می‌کند (إسبانیول، ۲۰۲۴). به هر روی، واکنش عربستان سعودی تأثیر قابل توجهی بر حضور و موقعیت ایران در سودان دارد (Kilic, 2024).

۴-۶. رقابت اقتصادی

بعد چهارم رویارویی ایران و اسرائیل در سودان رقابت اقتصادی است. سودان با مساحتی نزدیک به ۲ میلیون کیلومتر مربع و جمعیتی بالغ بر ۴۸ میلیون نفر یکی از بزرگ‌ترین کشورهای عربی و آفریقایی است. سودان به دلیل کثرت زمین‌های کشاورزی مرغوب به عنوان «سبد غذایی جهان» شناخته می‌شود. این کشور آفریقایی محصولاتی مانند پنبه، کنجد، بادام زمینی و صمغ عربی تولید می‌کند که بیش از ۵۰ درصد از تولید جهانی را تشکیل می‌دهد. زمین‌های کشاورزی سودان با خاک حاصلخیز و ثروت عظیم دامی نسبت به دیگر کشورهای آفریقایی متمایز است.

از این رو یکی از انگیزه‌های اسرائیل برای عادی‌سازی و گسترش روابط با سودان، مشوق‌های اقتصادی است. اسرائیل مایل به سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی و معدن سودان است (Shady, 2023). اسرائیل می‌تواند از این معادن و منابع بهره‌برداری کند و در بخش‌های کشاورزی، فناوری و نوآوری، به ویژه با توجه به فناوری‌های پیشرفته اسرائیل در این زمینه‌ها، همکاری‌های اقتصادی گسترده‌تری با سودان داشته باشد. اسرائیل همچنین با توجه به اینکه سودان کشوری در حال توسعه است و بازاری بکر دارد، به صادرات مواد مختلف علاقه مند است (Mukhtar, 2021:13).

علاوه بر اسرائیل، همکاری اقتصادی با سودان برای جمهوری اسلامی ایران حائز اهمیت است. سودان به عنوان کشوری با منابع طبیعی، معادن و کشاورزی غنی می تواند در همکاری های اقتصادی و تجاری با ایران، به ویژه در زمان تحریم ها، به عنوان یک شریک استراتژیک محسوب شود. ایران می تواند از منابع سودان برای تأمین نیازهای اقتصادی خود استفاده کند و به ویژه در تجارت نفت و کالاهای اساسی با سودان همکاری داشته باشد. در همین راستا، پس از برقراری روابط دیپلماتیک تهران و خارطوم، دو طرف بر گسترش همکاری های اقتصادی و بازرگانی تأکید کرده اند. در دیدار جبرئیل ابراهیم، وزیر دارایی و برنامه ریزی اقتصادی سودان و عبدالناصر همتی وزیر امور اقتصادی و دارایی ایران، دو طرف ضمن ابراز خرسندی از برقراری مجدد روابط سیاسی بین دو کشور ابراز امیدواری کردند که دور جدید روابط باعث توسعه و شکوفایی روابط اقتصادی و تجاری بین دو کشور شود.

نتیجه گیری

موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیک سودان که ناشی از مجاورت آن با دریای سرخ، تنگه باب المندب و قرار گرفتن آن در شرق قاره آفریقا به همراه عبور یکی از شاخه های اصلی رود نیل از این سرزمین است، موجب مضاعف شدن اهمیت آن برای جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل شده است. برای ایران، سودان به عنوان یک شریک استراتژیک جهت گسترش نفوذ در قاره آفریقا و مقابله با تهدیدات اسرائیل و غرب است، در حالی که برای اسرائیل، سودان به عنوان یک کشور مهم در چارچوب رقابت با ایران و برای تقویت موقعیت استراتژیک خود در منطقه اهمیت دارد.

تقابل و رقابت استراتژیک ایران و اسرائیل در سودان متأثر از ابعاد ژئوپلیتیکی، امنیتی، سیاسی و اقتصادی است. هر دو بازیگر در تلاش برای افزایش نفوذ خود در این کشور هستند. تهران نگران است که توسعه روابط خارطوم با تل آویو به گسترش نفوذ اسرائیل در منطقه و ظهور تهدید امنیتی برای ایران و ایجاد جبهه ای جدید علیه نفوذ ایران در قاره آفریقا منجر شود، در حالی که اسرائیل به دنبال تضعیف حضور و نفوذ ایران در منطقه، دور کردن تهدیدات امنیتی محور مقاومت و تقویت موقعیت استراتژیک خود در سودان و قاره آفریقا است. بنابراین، جنگ داخلی سوم سودان که از آوریل ۲۰۲۳ آغاز شد، به عرصه جدیدی برای رقابت ایران و اسرائیل تبدیل شده است. هر دو بازیگر در تلاش هستند با تغییر موازنه قوا به نفع متحدین خود، منافع و اهداف ژئوپلیتیکی خود را پیش ببرند. ایران با حمایت دیپلماتیک و ارسال تسلیحات و پهپادهای شناسایی و جنگی به ارتش سودان تلاش می کند نفوذ خود را در این کشور تقویت کند. اسرائیل نیز با ارائه پشتیبانی اطلاعاتی و تسلیحاتی از نیروهای واکنش سریع که ارتباط نزدیکی با

موساد دارند، سعی در کاهش نفوذ تهران و تامین منافع خود دارد. به هر روی، مداخله هر دو بازیگر در جنگ داخلی سودان می‌تواند به تغییر موازنه قدرت در منطقه منجر شود. جنگ داخلی سودان که از ۱۵ آوریل ۲۰۲۳ میان نیروهای مسلح سودان به فرماندهی ژنرال عبدالفتاح البرهان و نیروهای واکنش سریع به فرماندهی حمیدتی آغاز شد، با وجود تلاش‌های بین‌المللی برای برقراری آتش‌بس، تا سپتامبر ۲۰۲۵ همچنان ادامه دارد و به یکی از شدیدترین بحران‌های انسانی معاصر تبدیل شده است.

در صورت پیروزی ارتش سودان در جنگ داخلی، جایگاه ایران بیش از پیش تقویت می‌شود و دسترسی تهران به معادن و صنایع این کشور افزایش می‌یابد. ایران امیدوار است با پیروزی ارتش سودان بتواند روابط خود را با خارطوم تقویت کند و از این طریق مانع گسترش روابط خارطوم و تل‌آویو شود و از نفوذ رقبای منطقه‌ای خود جلوگیری کند. از سوی دیگر، پیروزی نهایی نیروهای واکنش سریع به رهبری ژنرال حمیدتی در جنگ داخلی سودان تا حد زیادی تضمین‌کننده منافع ژئوپلیتیکی، امنیتی، سیاسی و اقتصادی اسرائیل خواهد بود. گسترش روابط و نفوذ اسرائیل در سودان فرصت‌ها و مزیت‌های مهمی را برای تل‌آویو به همراه خواهد داشت و اسرائیل با وارد کردن سودان در صف متحدان خود و دور کردن آن از ایران و محور مقاومت می‌تواند دامنه نفوذ خود را در آفریقا گسترش دهد و با نفوذ جمهوری اسلامی ایران در سودان و قاره آفریقا مقابله کند.

References

- Abdel-Rahim, A. (2024, July 21). After an 8-year break... Al-Burhan receives credentials of Iran's ambassador in Khartoum. **Anadolu Agency**. [In Arabic] Abdulaziz, K., & Sharaf-al-Din, F. (2016). **Sudan: Ancient Ambitions ... and a New Confrontation** (R. Amiri, Trans.). Tehran, Iran: Center for Middle East Strategic Studies. [In Persian]
- Abu al-Qasim, M. (1996). **Sudan: The Historical Impasse and Prospects for the Future** (2nd ed.). Beirut, Lebanon: Dar Ibn Hazm for Printing, Publishing, and Distribution. [In Arabic]
- Abu Amer, A. (2020, October 29). Israeli officer: normalization with Sudan strikes Iran and Hamas together. **Arabi 21**. [In Arabic]
- Abushouk, A. (2021, January 19). Sudan and normalization with Israel: historical dimension and political present. **Arab Center for Research and Policy Studies**. [In Arabic]
- Adnan, M. (2020, June 27). Africa... Where Israel advances, Arabs retreat; Sudan as a model. **Al-Binaa** (3266). [In Arabic]

- Ahmed, J. (2022, June 18). Israel, Sudan, and South Sudan: From secret normalization to public relations and the relationships of strong with weak. **Al-Hadaf Gateway**. [In Arabic]
- Al-Hamadani, D. (2023). Israeli strategies regarding the partition of Sudan. **Regional Studies Journal**, 17, 221-244. [In Arabic]
- Al-Jazuli, M. (2021, August 17). Normalization of Sudan with Israel: Who benefits? **Arab Reform Initiative**. [In Arabic]
- Al-Khalij al-Jadeed. (2020, February 11). The train of normalization... This is how Sudan was included among the Friends of Israel. **The New Khalij**. [In Arabic]
- Al-Sabagh, S. (2024). Iran's policy toward the Horn of Africa and East Africa region. **African Studies Journal**, 46(1), 231-308. [In Arabic]
- Al-Smadi, F. (2014, September 18). Sudan and Iran: Consequences of the collapse of the alliance. **Al Jazeera Studies Center**. [In Arabic]
- Asharq Al-Awsat. (2021, September 24). Sudan seizes Hamas assets. **Asharq Al-Awsat Newspaper**, Issue No. 15641. [In Arabic]
- Ashmouri, K. (2020, February 27). Israeli dream: The David's fleets sailing through the Red Sea. **YemNews**. [In Arabic]
- Awouda, W. (2021). Israel and Sudan: From secret negotiations and deals to public relations. **Issues in Israeli Affairs** (80). [In Arabic]
- Ayman, S. (2014, September 24). Why does Sudan want to re-limit its relations with Iran? **Al Siyasah al Dawliyyah**. [In Arabic]
- Berman, L. (2024, October). Netanyahu holds up maps illustrating the "blessing" and "curse" facing Mideast. **The Times of Israel**. https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/netanyahu-holds-up-maps-illustrating-the-blessing-and-curse-facing-mideast
- Citrinowicz, D. (2024, July 11). Iran in the continent of Africa. **Institute for National Security Studies**. <https://www.inss.org.il/publication/iran-africa/>
- De Waal, A. (2014). When kleptocracy becomes insolvent: Brute causes of the civil war in South Sudan. **African Affairs**, 113(452), 347-369. <https://doi.org/10.1093/afraf/adu028>
- De Waal, A. (2020, October 9). Normalization: Why Donald Trump sought friendship between Sudan and Israel. **BBC Arabic**. [In Arabic]
- De Waal, A. (2024, October 20). Israel, a behind-the-scenes powerbroker in Sudan. **Responsible Statecraft**. <https://responsiblestatecraft.org/sudan-war/>
- Emerson, M. S. (2002). **The balance of power**. Tehran, Iran: Strategic Studies Research Center. [In Persian]
- Espanyol, M. (2024, February 14). Why is the Sudanese army turning toward Iran? **Rockobah**. [In Arabic]
- Ghasemi, F. (2011). **Theories of international relations and regional studies**. Tehran, Iran: Mizan. [In Persian]
- Hazran, Y. (2020). A people that shall dwell alone; is that so? Israel and the minorities alliance. **Middle Eastern Studies**, 56(3), 396-411.
- Ibrahim, H. (2008). **Sudan: A nation in turmoil**. VDM Verlag Dr. Mueller E.K.
- Johnson, D. H. (2003). **The root causes of Sudan's civil wars**. Indiana University Press.

- Keynoosh, B. (2021). The Islamic Republic of Iran's policy toward Africa. **Special Report, King Faisal Center for Islamic Research and Studies**. [In Arabic]
- Kilic, M. (2024, April 5). Iran dance in Sudan war-torn terrain. **Middle East Monitor**. <https://www.middleeastmonitor.com/20240405-iran-dance-in-sudan-war-torn-terrain/>
- Kushner, J. (2022). **Breaking history: A White House memoir**. First edition. Broadside Books.
- Little, R. (2010). **Change in theories of balance of power**. Tehran, Iran: Abrar Moaser. [In Persian]
- Lob, E. (2024, May 28). Iran's intervention in Sudan's civil war advances its geopolitical goals – but not without risks. **The Conversation**. <https://theconversation.com/irans-intervention-in-sudans-civil-war-advances-its-geopolitical-goals-but-not-without-risks-229989>
- Magdy, S. (2024, September 25). Sudan's jailed former strongman Omar al-Bashir is taken to a hospital in the north for better care. **AP News**. <https://apnews.com/article/sudan-war-al-bashir-darfur-military-rsf-3486ebe1f9c563ae46d7fc38ca204bb9>
- Maher, N. (2020). Balancing deterrence: Iran-Israel relations in a turbulent Middle East. **Review of Economics and Political Science**, 8(3), 226-245.
- Ministry of Foreign Affairs. (2025, February 18). Meeting of the Ministers of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran and Sudan in Tehran. **Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran**. <https://mfa.ir/portal/newsview/761651>
- Mo'tasem, A. (2016, October 5). Iranian presence in Africa: motives and objectives. **Rasanah**. <https://rasanah-iiis.org/english/centre-for-researches-and-studies/iranian-presence-in-africa-motives-and-objectives/>
- Mukhtar, A. (2021). Sudan's normalization controversy. **Al-Mustaqbal Al-Arabi Journal** (506), 12-16. [In Arabic]
- Naharnet Newsdesk. (2012, October 24). Sudan accuses Israel of bombing Khartoum military factory, threatens retaliation. **Naharnet**. <https://www.naharnet.com/stories/en/58081>
- Nejat, S. A. (2024, October 7). The puzzle of rising tensions between the UAE and Sudan. **Rahbord-e Moaser**. [In Persian]
- Nejat, S. A. (2023, March 14). Ben-Gurion's environmental doctrine and the strategy of normalizing relations with Sudan. **Al Harak Al-Siyasi**. <https://alharakalseyasi.com/29023> [In Arabic]
- Perthes, V. (2024, October 14). Sudan's transition to war and the limits of the UN's good offices. **German Institute for International and Security Affairs**. https://www.swpberlin.org/publications/products/research_papers/2024RP14_Sudans-TransitionToWar_WEB.pdf
- President.ir. (2024, February 5). Meeting of the Acting Foreign Minister of Sudan with the President. **President of the Islamic Republic of Iran**. News ID: 149972. [In Persian]
- Randa, H. (2021, November 6). What role does Israel have today in Sudan? **Al-Araby Al-Jadeed**. [In Arabic]
- Ravid, B. (2016, September 7). Israel urges U.S. Europe to bolster ties with Sudan, citing apparent split with Iran. **Haaretz**. <https://www.haaretz.com/israel-news/2016-09-07/ty-article/.premium/israel-urges-u-s-europe-to-bolster-ties-with-sudan/0000017f-e917-df5f-a17f-fbdfc34e0000>

- Ronen, Y. (2013). Israel's clandestine diplomacy with Sudan: Two rounds of extraordinary collaboration. In **Israel's clandestine diplomacies** (pp. 153-168).
- RT Arabic. (2020, October 23). Netanyahu: Sudan's joining the Peace Swift abolishes the three "no's". **RT Arabic**. [In Arabic]
- Shady, I. (2023, May 23). Sudan crisis: How Israel stands to gain. **Middle East Eye**. <https://www.middleeasteye.net/opinion/sudan-crisis-how-israel-stands-gain>
- Sneh, E. (2002). **After 2000** (A. K. Jadri, Trans.). Tehran, Iran: Faculty of Command & Staff, IRGC, Research & Study Division. [In Persian]
- The National. (2023, February 2). Israeli foreign minister makes first visit to Sudan to talk establishing ties. **The National News**. <https://www.thenationalnews.com/mena/2023/02/02/israeli-foreign-minister-makes-first-visit-to-sudan-to-talk-establishing-ties/>
- The New Arab. (2024, February 12). Why Sudan's army is pivoting towards Iran. **The New Arab**. <https://www.newarab.com/analysis/why-sudans-army-pivoting-towards-iran>
- Waltz, K. (1979). **Theory of international politics**. New York: McGraw-Hill Publishing Company.
- Watan Media. (2024, September 25). Chairman of Sudan's Sovereignty Council meets Iranian President in New York. **Watan**. <https://wat24an.net/?p=11558>
- Zahalka, J. (2022). Arab normalization and the road to Canossa: Tel Aviv. **Palestine Studies Journal** (130). [In Arabic]